

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vaf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfi Mahmud ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba)

Maşallah KIZILTAŞ¹

APA: Kızıltaş, M. (2020). Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vaf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfi Mahmud ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 413-442. DOI: 10.29000/rumelide.752418.

Öz

Şehrengizler bir yerleşim yerinin güzelliklerini anlatan eserlerdir. Bu eserler umumiyetle mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Az da olsa başka nazım şekilleriyle yazılan şehrengizler de mevcuttur. Şehrengizler genel olarak münacat bölümüyle başlar, sebep-i telif ve asıl konunun işlendiği bölüm ile devam eder, hatime bölümüyle sona erer. Bu çalışmada muhteva olarak şehrengiz özellikleri gösteren Yenişehirli Avnî, Örfi Mahmud Ağa ve Müştak Baba’nın şiirleri incelenmiştir. Bu üç şiir de şairlerin divanlarında yer almaktadır. Şiir incelemelerinden önce ilgili şehirlerin bilgileri de verilmiştir. Yenişehirli Avnî’nin şiiri mesnevi nazım şekliyle yazılmış, toplamda 57 beyittir. Örfi Mahmud Ağa’nın şiiri kaside nazım şekliyle kaleme alınmış olup 16 beyittir. Müştak Baba’nın şiiri ise gazel nazım şekliyle yazılmış, toplamda 10 beyittir. Müştak Baba’nın bu şiiri dışında Bitlis övgüsü yaptığı başka bir şiiri de vardır. Bu şiir de gazel nazım şekliyle yazılmıştır, 5 beyittir ve şairin *Divan*’ında yer almaktadır. Üç şair de şiirlerinde ilgili şehirlerin doğal güzelliklerinin yanında coğrafi unsurlar ve şehrin öne çıkan bazı mahallerini de anlatmış ve şehirlerin güzelliklerini methetmeyi ihmal etmemiştir. Yenişehirli Avnî Yenişehir’deki bazı kişileri isimleriyle zikretmiştir.

Anahtar kelimeler: Şehrengiz, Yenişehirli Avnî, Örfi Mahmud Ağa, Müştak Baba, Yenişehir, Edirne, Bitlis

Three poems that have the characteristics of sehrengiz : “*der vaf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfi Mahmud Ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba)

Abstract

Sehrengiz poems are works that describe the beauties of a settlement. These works are generally written in the form of mesnevi verse. There are also a few sehrengiz poems written in other forms of verse. They generally start with the praying section, then continue with the section in which the poet states the reason for writing the poem and go on with the part in which the main subject is covered and come to an end with the epilogue section. In this study, the poems of Yenişehirli Avnî, Örfi Mahmud Ağa and Müştak Baba, which show the sehrengiz features as content, were examined. All these three poems take place in the divan of the poets. The information of the relevant cities was also given before the poetry studies. Yenişehirli Avnî’s poem is written in masnavi form and consists of 57 couplets in total. Örfi Mahmud Ağa’s poem was written in ode form and is 16 couplets. Müştak Baba’s poem was written in ghazal form and is composed of 10 couplets. Apart from this

¹ Dr., MEB Bitlis Hikmet Kiler Fen Lisesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni (Bitlis, Türkiye), kiziltas.masallah@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0055-5367 [Makale kayıt tarihi: 04.04.2020-kabul tarihi: 20.06.2020; DOI: 10.29000/rumelide.752418]

one, Müştak Baba has another poem praising Bitlis. This poem was also written in ghazal form, is five couplets and takes place in poet's divan. Üç In addition to the natural beauties of the relevant cities, the three poets also explained the geographical elements and some of the prominent neighborhoods of the city and did not neglect the beauty of the cities. Yenişehirli Avnî mentioned some people in Yenişehir by their names.

Keywords: Sehrengiz, Yenişehirli Avnî, Örfî Mahmud Ağa, Müştak Baba, Yenişehir, Edirne, Bitlis

Giriş

Şehrengiz 16. yüzyılın başlarından itibaren gelişmeye başlayan bir nazım türüdür. Türk edebiyatında ilk şehrengizi Mesîhî yazmıştır (Pala, 2004, s. 426). Şehrengiz kelimesi “*şehri koparan, harekete geçiren; şehir karıştıran*”² (Devellioğlu, 2000, s. 986) anlamında “şehir” ve “engîz” sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Şehrengizler bir şehrin doğal güzellikleri, halkı, esnafı, güzelleri, mimarî eserleri ve coğrafi unsurlarını konu alan şiirlerdir.

Bu şiirler umumiyetle mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır; ama az da olsa kaside, terkiib-i bent, muhammes, gazel gibi farklı nazım şekilleriyle de şehrengizler kaleme alınmıştır (Kaplan, 2016, s. 1064). Şehrengizler genel olarak münacat bölümüyle başlar, sebep-i telif ve asıl konunun işlendiği bölüm ile devam eder, hatime bölümüyle sona erer (Karaca, 2018, s. 4).

Şehrengizleri muhteva bakımından üç gruba ayırabiliriz. Birinci gruptaki şehrengizler, şehirlerin coğrafi ve tarihî özelliklerini anlatan şehrengizlerdir. İkinci grupta bir şehirde yaşayan esnaf sınıfındaki şahısları ve diğer kişileri anlatan şehrengizler yer alır. Üçüncü gruptaki şehrengizler ise bir şehrin hem tarihî ve coğrafi özelliklerini hem de şehirde yaşayan güzelleri anlatır (Kaplan, 2014, s. 785).

Bu çalışmada müstakil şehrengiz olmayan ama muhteva olarak şehrengiz özelliği gösteren ve daha önce içeriklerine dair çalışma yapılmayan üç şiir üzerinde durulacaktır. Şiirlerin üçü de şairlerin divanında yer almaktadır. Yunus Kaplan daha önce varlığı bilinmeyen Lebîbî'nin *Eyüp Şehrengizi* adlı eserle birlikte şehrengiz sayısının 85'e çıktığını ifade etmektedir.³ 85 şehrengizin içinde çalışmamızda ele alınacak olan Yenişehirli Avnî ile Örfî Mahmud Ağa'nın şiirlerini de saymıştır. Dolayısıyla Kaplan bu iki şiirin müstakil olmasa da şehrengiz türünde olduğunu vurgulamıştır (Kaplan, 2016, s. 1066). Şehrengiz türüyle ilgili çok kapsamlı ve bu sahadaki boşluğu dolduran bir doktora çalışması yapan Derya Karaca da bu iki şiiri muhteva olarak şehrengizlere benzetmektedir (Karaca, 2018, s. 129).

Bu iki güzide araştırmacının fikirleri doğrultusunda yukarıda ismi zikredilen şehrengiz özelliği gösteren iki şiirin incelenmesinin gerekli olduğuna inanarak başka bir araştırma yaptık. Bu araştırma sonucunda Müştak Baba'nın da bu iki şiir gibi şehrengiz benzeri bir şiirinin olduğunu tespit ettik. Çalışmamız, bu üç şiirin tam metinlerinin sunulmasıyla beraber şekil ve muhteva yönüyle incelenmesini ihtiva etmektedir. İncelemelere geçilmeden önce okuyucuların zihninde şiirlerdeki manaların somut hale gelmesi için ilgili şehirlerle ilgili bilgiler sunulmasına özen gösterilmiştir.

² <http://lugatim.com/s/%C5%9Fehrengiz>

³ Yapılan son çalışmalara göre, şehrengiz sayısı 89'a çıkmıştır. Abdi'nin *Kütahya Şehrengizi* Yunus Kaplan tarafından tespit edilip yayımlanmıştır (Kaplan, 2018). Zahide Efe, Üsküp ve Budin Şehrengizleri (Efe 2019a) ile Kâmi'nin *Revân Şehrengizi*'ni (Efe, 2019b) tespit etmiş ve yayımlamıştır. *Üsküp ve Budin* şehrengizlerinin müellifi belli değildir.

1. Yenişehirli Avnî'nin “*der vâsf-ı Yenişehir-i Fenâr*” manzumesi

Yenişehirli Avnî tahminen 1826/1827 yılında bugün Yunanistan sınırları içinde kalmış olan Yenişehir'de (Larissa) doğmuştur (Çavuşoğlu, 1991, s. 123). Doğduğu yer olması hasebiyle Yenişehir'i anlatan, Yenişehir'in güzelliklerini öven bir şiir kaleme almıştır. Bu şiir şairin *Divan*'ında yer almaktadır (Turan, 1998, s. 581).

1.1. Yenişehir/Larissa veya Yenişehir-i Fenâr

Yenişehir bugün Larissa adıyla anılmaktadır. Yunanistan sınırları içindedir. Bir liman şehri olan Volos'un (Golos) 50 km. kuzeybatısında Tesalya ovasında yer alır. Osmanlı döneminde (1881) elliden fazla camisi, önemli medreseleri ve birçok tekkesiyle Osmanlı'nın Avrupa'daki en büyük on şehri arasındaydı. Tarihi eski çağlara kadar gitmektedir. Larissa “kale, hisar” anlamında ve Grekçe öncesi (Pelaks) bir kelimedir; kelimenin geçmişi 3000 yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Arkeolojik veriler Larissa'nın Taş Devri'nden beri yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. Yenişehir Doğu Tesalya ovasındaki alçak bir tepede Köstem (Pineios / Salambria) Nehri'nin kenarında yer almaktadır (Kiel, 2013, s. 473).

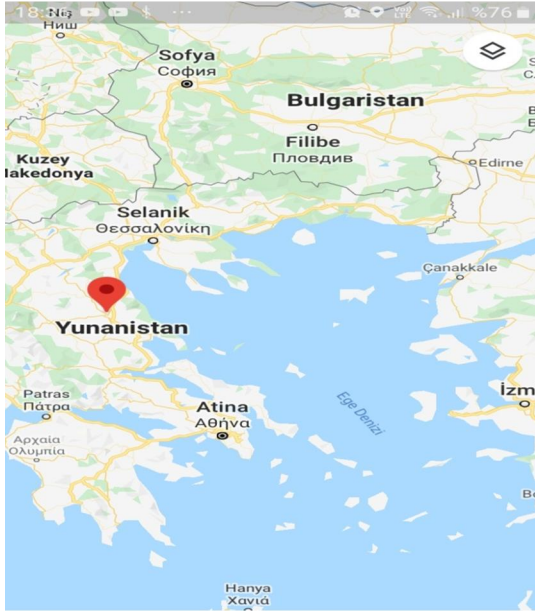

Larissa / Yenişehir'in günümüzden bir görünümü.⁴

Mevcut kaynaklarda Doğu Tesalya'nın Osmanlılarca fethi ve Yenişehir'in yeniden kuruluşu için çok farklı tarihler verilmektedir (1389, 1393, 1423, 1430, 1444). 1881'de büyük güçler, Rusya'nın ortaya çıkardığı Bulgar Devleti'ni dengelemesi için bütün Tesalya'yı yeni Yunan Krallığı'na vermesi hususunda Osmanlılara baskı yapınca şehirdeki Türkler, mülklerini satıp göç etmiştir. Şehir 1897-1898 Türk-Yunan savaşında Gazi Edhem Paşa tarafından yeniden çok kısa bir süre için Osmanlı idaresine alınmıştır. II. Dünya Savaşı esnasında şehir havaya uçurulmuştur. 1 Mart 1941'de İtalyan bombardımanının hemen ardından meydana gelen şiddetli deprem, Yenişehir'e çok zarar vermiştir. Bu sırada şehrin nüfusu 32.700'dür (Kiel, 2013, s. 475).

4 <https://www.touristorama.com/en/m/city-of-larissa>

Three poems that have the characteristics of sehrengîz : “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne'nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud Ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müşak Baba) / M. Kızıltaş (pp. 413-442)

Yenişehir'in Türkiye'ye olan uzaklığı ve konumu (Kırmızı işaretli yer).⁵

Yenişehir'deki bir sokağı gösteren XIX. yüzyılın ortalarına ait gravür (Th. Paliougas arşivi) (Kiel, 2013, s. 475)

Larissa'nın günümüzdeki belediye sınırları içi nüfusu 124.376'dır.⁶ Tüm ilin nüfusu ise 2018 Avrupa İstatistik Ofisi Birleşmiş Milletler verilerine göre 281.713'tür.⁷

Yenişehir'de günümüzde Osmanlı dönemine ait ayakta kalan sadece üç eser vardır. Bunlar da eski hâllerine nazaran çok iyi bir durumda değildir. 16. yüzyıldan kalma Pîrî Paşa Hamamı pek çok dükkâna bölünmüştür. 19. yüzyılın ortalarına ait Yenicami'nin mimarî özelliği kalmamış ve cami kırk yıldır yerel müze olarak kullanılmaktadır. 1484-1506 yıllarında inşa edilen büyük altı kubbeli Turahanoğlu Ömer Bey Bedesteni'nin sadece gövde kısmı ayakta. Bu yapı 2007 yılında tekrar tamir edilmiştir ve şehre ayrı bir güzellik katmaktadır (Kiel, 2013, s. 475-476).

Yenişehir'le ilgili *Kamusu'l A'lâm*'da şu ifadeler kullanılmıştır:

“Yunan'ın Tesalya huttesinde ve Atina'nın 215 kilometre şimâl-i garbisinde olarak Köstem (yani Salambria) Nehri'nin sağ kenarında vaktiyle bütün Tesalya huttesinin ve şimdi bu huttenin münkasım olduğu iki eyaletten birinin merkezi bir kasaba olup 13170 ahalisi, müteaddit cevâmi-i şerifesiyle, medâris ü tekâyâsı, nehr-i mezkûr üzerinde güzel bir köprüsü, etrafında pek çok bağ ve bahçeleriyle münbit ovaları, büyük çarşısı ve bir hayli istihkâmâtı vardır.” (Şemseddin, 1316, s. 4805)

Seyâhâtname'de ise bu şehrin Leka Kral'ın bezirgânbaşısı yapısı olması hasebiyle, Rum tarihçilerinin bu şehre tüccar yurdu diye isim verdikleri hususu vurgulanmıştır. Osmanlı elinde iken mamur hâle getirilmesi sonrasında Yenişehir adıyla isimlendirilmiş güzel bir şehir olduğu (Kahraman, 2011, s. 189)

⁵ <https://www.google.com/maps/place/Larissa,+Yunanistan/@39.6310034,22.3891267,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1sox1358885c595d47a1:0x400bd2ce2b99c30!8m2!3d39.6390224!4d22.4191254?hl=tr>

⁶ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Larissa>

⁷ <https://www.google.com/search?q=larissa+n%C3%BCfusu&oq=larissa+n%C3%BCfusu&aqs=chrome69j57j33.5887j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

ve şehrin 200 adet nahiyesi, kalesi ve şehrin ortasında yüksek bir yerde bedesten ile çarşı ve pazarı olduğu ifade edilmiştir (Kahraman, 2011, s. 189-190).

Evliya Çelebi’ye göre Yenişehir’de 71 adet cami, mahalle mescitleri, medreseler, dârulkurrâlar (3 adet), Dârülhadisler (3 adet), sıbyan mektepleri (22 adet), derviş tekkeleri (10 adet), hamamlar (5 adet), tüccar hanları (21 adet) vardır. Hane sayısı ise 4 bindir (Kahraman, 2011, s. 190-192). Köstem Nehri üzerindeki Hasan Bey Köprüsü on gözlüdür, 30 adet mesiregâhı vardır. (Kahraman, 2011, s. 193).

Büyük gezgin Yenişehir’in iklimi konusunda da bilgiler vermiştir. Ona göre, Yenişehir’in temmuz ayında havası ağırdır, Köstem Nehri hamam suyu gibi akar, ama kış günleri gayet hoştur. Halk genelde tüccardır ve Rumca konuşur (Kahraman, 2011, s. 194).

Yenişehir’de önemli şairler yetişmiştir. Nakşibendî dervişi Hasan Dede, Mevlevî şeyhi ve şair Yenişehirli Avnî Bey, Bektaşî şairi Yenişehirli Fennî ve Yenişehirli Nusret bunlardan birkaçıdır (Kiel, 2013, s. 476).

1.2. Yenişehir ile ilgili yazılan diğer şehrengizler

Yenişehir hakkında şimdiye kadar iki şehrengizin yazıldığı bilgisine sahibiz. Vahîd Mahtûmî ve Bursalı Rahmî bu iki şehrengizin sahibidir. Mahtûmî sürgün yıllarında Yenişehir’e gitmiş; şehirdeki Köstem Nehri, Karamanlı Korusu, bahar mevsimi, bedesten, Bayraklı Cami ve güzelleri hakkında bilgiler vermiştir. Rahmî ise Yenişehir’e müderris olarak atanıp memuriyet görevi nedeniyle gelmiş; şehrin mimarî yapıları, antik bir kent olması, yeşil ve ağaçlık olan Köprübaşı ile diğer doğal güzellikleri, halkı, camisi ve güzelleri hakkında malumat sunmuştur (Karaca, 2018, s. 252).

Rahmî eserini mesnevi nazım şekliyle aruzun “*mefâ’lün mefâ’lün fe’ülün*” kalıbıyla yazmıştır. Eser 279 beyittir. Eserin bilinen dört yazma nüshası vardır. Eser Mustafa Erdoğan tarafından “*Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi*” başlığıyla yayımlanmıştır (Erdoğan, 2012). Eserin yazıldığı tarih kesin olarak bilinmemekle birlikte, şairin 1562-1565 yılları arasında Yenişehir’e müderris olarak atandığı göz önüne alınırsa bu bilgi, bizleri eserin bu tarihlerde yazılmış olabileceği sonucuna götürebilir (Erdoğan, 2012, s. 100).

Mahtûmî ise diğer şehrengiz yazarlarından farklı olarak eserine ilgili şehrin ismini değil (Yenişehir), “*Lâlezâr*” ismini vermiştir. 524 beyit olan eser, mesnevi nazım şekli ve aruzun “*feilâtün mefâilün feilün*” kalıbıyla tahminen 1721-1722 yıllarında yazılmıştır (Kahraman, 1995, s. 48-49). Eser Bahattin Kahraman tarafından yayımlanmıştır (Kahraman, 1995).

Görüldüğü üzere Yenişehir hakkında yazılan iki müstakil şehrengizden biri 16. yüzyıl, diğeri ise 18. yüzyılda yazılmıştır. Konumuz olan Yenişehirli Avnî’nin (d. 1826-1827/ö. 1883) Yenişehir’i metheden şehrengiz benzeri şiiri ise 19. yüzyılda yazılmıştır. (Çavuşoğlu, 1991, s. 123-124). Bu üç şiirin Yenişehir’i farklı yüzyıllarda ele aldığı görülmektedir.

1.3. Yenişehirli Avnî’nin şiiri ile diğer Yenişehir şehrengizlerinin karşılaştırılması

Avnî Bey’in şiiri ile Bursalı Rahmî’nin şehrengizinde içerik bakımından çok fazla benzerlik bulunmamaktadır. Zaten iki şiirin yazılış tarihleri arasında üç yüz yıl vardır. Buna rağmen iki şair de şehrin yeşilliği ve doğal güzelliklerini epeyce övmüştür. Bahar mevsimi ve şehrin yeşil görüntüsü iki şairi de cezbetmiştir:

Müjdeler nev-bahârî sünbüller

Açılır semt-i gülşene güller

(Avnî Bey) (Turan, 1998, s. 583)

Bahâr olsa müzeyyen lâlelerle

Murassa' câma dönmiş jâlelerle

(Bursalı Rahmî) (Erdoğan, 2012, s. 110)

Avnî Bey Yenişehir'de bulunan Köstem Nehri'nin ismini zikrederken Bursalı Rahmî sadece nehirden bahsetmiş, nehrin ismini anmamıştır:

Kenârı ravza-i pür-sebz ü eşcâr

Revân olup açar tahtında enhâr

(Bursalı Rahmî) (Erdoğan, 2012, s. 110)

Nehr-i Köstem'den ıleyince güzâr

Huld iderdi vîrâne-i dîdâr

(Avnî Bey) (Turan, 1998, s. 583)

İki şiirde de şehrin güzelleri övülmüştür:

Gelüp ol sebze de birkaç güzeller

Letâfetle be-gâyet bî-bedeller

(Bursalı Rahmî) (Erdoğan, 2012, s. 113)

Cem' olup mâh-pâreler her şeb

Neşr iderdi dehre nûr-ı tarab

(Avnî Bey) (Turan 1998, s. 584)

Avnî Bey şiirinde Yenişehir'deki bir kiliseden, Bursalı Rahmî ise camiden bahsetmiştir:

Orada bir küçük kilisâ var

Ya'ni bir cilvegâh-ı tersâ var

(Avnî Bey) (Turan, 1998, s. 583)

Havâle anda var bir câmi'-i pâk

Olupdur kubbesi mânend-i eflâk

Mücellâ sahn-ı pâki cümle mermer

Ber-i dil-ber gibi ra'nâ vü hoş-ter

(Bursalı Rahmî) (Erdoğan, 2012, s. 112)

Vahid Mahtûmî'nin *Lâle-zâr*'ının 1721-1722 yıllarında yazıldığı tahmin edilmektedir (Kahraman, 1995: 48-49). Avnî Bey'in şiiri ile Mahtûmî'nin şehrengizinin telif tarihi arasındaki zaman farkı yaklaşık yüz yıldır. Bursalı Rahmî ile Avnî Bey'in şiirinin yazılış tarihleri arasındaki üç yüz yıla göre daha kısa bir zaman dilimidir. Vahid Mahtûmî de Yenişehir'in güzellerini Avnî Bey gibi övmüştür:

Hûblar cûy-ı pür-halâvetde

Bir içim su olur letâfetde

Mev'id-i mehveşân-ı şehir oldur

Mecma'-ı dilberân-ı şehir oldur

(Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 788)

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehr-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehr-i Bitlis redifli şîir*” (Müştak Baba) / M. Kızıldaş (413-442. s.)

Avnî’de olduğu gibi Mahtûmî’yi de Yenişehir’in yeşillikleri ve bahar mevsimi cezbetmiştir:

Bir seher cem’-i hırfet-i ezhâr
Yenişehir-i çemende fasl-ı bahâr (Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 791)

Gül-i nergisle zeyn olup Gülşen
Çıkdı esnâf-ı çârsû-yı çemen (Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 792)

Mahtûmî de Avnî gibi Köstem Nehri’nden bahsetmiştir. Köstem Nehri’nin Yenişehir’in doğal güzelliklerinin en önemlisi olduğunu üç şiiirden de öğreniyoruz:

Zevrak ile o cem’-i nâ-mahsûr
Nehr-i Köstem’den eylediler Óubur (Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 794)

Nehr-i şehri görüp safâ buldum
Bir iki tâze âşinâ buldum (Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 779)

Avnî Bey’in şiiirinde bahsettiği “helva meclisleri” benzeri bir sosyal etkinlik, Mahtûmî’nin şiiirinde de geçmektedir:

Cem’ olup mâh-pâreler her şeb
Neşr iderdi dehre nûr-ı tarab
Bezm-i helvâ medâr-i sohbet idi
Yenişehir içre eski âdet idi (Avnî Bey) (Turan, 1998, s. 584)

Her gice cem’ olup nice yârân
Geh gazel geh menâkıb-ı hûbân
Subha dek zevk u sohbet eyler idük
Hâsılı def’-i vahşet eyler idük (Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 779)

Mahtûmî de Bursalı Rahmî gibi kilise ve Hristiyanlıktan bahseden Avnî Bey’in aksine camiye ve halkın ifa ettiği cuma namazını zikretmiştir:

Cum’a gün var o mescid-i hûba
Eyle tevcîh-i çeşm o mahbûba
Mescide cum’a gün şitâb itdüm
Bir münâsib yir intihâb itdüm
Mu’tekif oldum okununca ezân
Cem’ olup halk toldı çün erkân (Mahtûmî) (Kahraman, 1995, s. 785)

1.4. Yenişehirli Avnî'nin “der-vasf-ı Yenişehir-i Fenâr” şiirinin metni ve incelenmesi**1.4.1. Şiirin metni****Der-vasf-ı Yenişehir-i Fenâr**

1.	Şu'arâsı tamâm kâmil idi	Her yeri bir zahîr ü bî-dil idi
2.	Ferd-i 'asrı Celâl Efendi idi	Şehrün üstâd-ı ercümendi idi
3.	Olmış idi o Mevlevî sultân	Mülk-i ma'nâda sâhib-i dîvân
4.	Çihresi lâle-reng rîşi sefid	Câmesi pâk i'tibârı mezîd
5.	Meşrebi lâ-übâlî-i devrân	Tab'ı reşk-i mecânî-i devrân
6.	Şi'r ü inşâda üstâdumdur	Mürşid-i tab'-ı ber-murâdumdur
7.	Oğlı Ahmed Efendi bir idi	
8.	Nice tilmizi var Kemâl gibi	Nice âsârı var Celâl gibi
9.	Şehri teşrîf idince mâh-ı sıyâm	Secde eylerdi hum-ı bâdeye câm
10.	Nûr-ı şehir-i mübârek Ramazân	Yenişehir'i iderdi nûr-efşân
11.	Vâki' oldukça resm-i sûr-ı hitân	Tâlib-i 'unfuvân olur pîrân
12.	Cümle ahbâb cem' idüp asmâr	Muntazam tablalar ider ahzâr
13.	Tuhfe virmek 'ilâve-i dîndir	Yenişehir içre resm-i dîrinidür
14.	Bir taraftan meşâ'il-i tâbân	Bir taraftan hurûş-ı rakkâsân
15.	Bir taraftan sadâ-yı nây u rebâb	Bir taraftan kalenderân-ı şarâb
16.	Hây u hûlarla memleket pür olur	Çarha ser-mâye-i tahassür olur
17.	Devr idüp hâne hâne ahbâbı	
18.	Donatup tablalar şekerlemeler	Okınur şarkılar tekerlemeler
19.	Hâne-i sûra 'avdet iderler	Hâzırûna ziyâfet iderler
20.	Tablalar bir kıtâr-i dil-keş olur	Yola gitdükçe her yeri beş olur
21.	Bezm-i ünsiyete hayâl gelür	Gulgul-i sâzdan kelâl gelür
22.	Kurilup perde-i rakîk-i hayâl	Eyler üstâd-ı kâr 'arz-ı zılâl
23.	'Âdet-i ahsen idi el-ittisâf	Birbirine ziyâfet-i esnâf
24.	Serpilüp sû-be-sû hıyâm-ı bülend	Reşk iderdi sipîhr-i çâdır-bend
25.	Pîr ü bernâ çıkup temâşâya	Nazar eylerdi vaz'-ı Mevlâ'ya
26.	Nehr-i Köstem'den iyleyince güzâr	Huld iderdi vîrâne-i didâr
27.	Gelicek fasl-ı cân-fezâ-yı bahâr	Açılurdur riyâza çün ezhâr
28.	Seyr idüp mevkî'-i mücellâyı	Yâd ider matla'-ı tecellâyı
29.	Orada bir küçük kilisâ var	Ya'ni bir cilvegâh-ı tersâ var
30.	'Arz-ı didâr ider o yerde bütân	Lâzım oldukça gâret-i îmân
31.	Fasl-ı feryâd-ı 'andelîb gelür	Gülsitândan hevâ-yı tayyîb gelür
32.	Müjdeler nev-bahârı sünbüller	Açılır semt-i gülşene güller
33.	Sû-be-sû ihvân-ı rûh-şikâr	'Azm-i sahrâ ider katâr katâr
34.	Nâzenîni sad hezâr tâze nihâl	Be-hem-âgûş-ı rûzgâr ü sâl
35.	Görinür sebzezâr idince hamûş	Yemyeşil bahr-i ahzar-i pür-cûş
36.	Gonca-leb dil-berân-ı sîm-endâm	Gül gibi çâk çâk şevk-i garâm

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehr-i Edirne'nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehr-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba) / M. Kızıltaş (413-442. s.)

37.	Eli şemsiyeli püser duhter	Gûyiyâ berg-i gülde gonca-i ter
38.	Bezm-i helvâ medâr-i sohbet idi	Yenişehir içre eski âdet idi
39.	Cem' olup mâh-pâreler her şeb	Neşr iderdi dehre nûr-ı tarab
40.	Tâzeler birbiriyile şîr ü şeker	Pîrler nâ'il-i leb-i dil-ber
41.	Pîr ü bernâ-yı rûzgâr tamâm	Sükkerîn handelerle şîrîn-kâm
42.	Leb-i dil-ber hemân bahâne idi	Bâ'is-i germî-i miyâne idi
43.	İki Mahmûd Efendi üstâd	Eylemişdi şehri feyz-âbâd
44.	Biri Yûsuf gibi hasîb ü nesîb	Mahlas-ı pâki tab'ı gibi edîb
45.	Birinün dahı mahlası sâni	'Akl-ı evvel hasîse şânî
46.	Nazm-ı şî're tevaggul itmezdi	Tab'-ı pâki tenezzül itmezdi
47.	Yenişehir-i Fenâr'da koyup ad	Şem'-i fazlî budur iden intikâd
48.	Beride nâ-murâd hulemi zâr	Hân mânsûz 'âşıkân-fikâr
49.	Gelmeden safha-i 'ızârına hat	Çekdiler levha-i mezârına hat
50.	Genc iken göçdi bâğ-ı 'ukbâya	Mevti kundâk bıraktı dünyâyâ
51.	Firkatiyle bıraktı ol mehveş	Yenişehir-i fenâra bir âteş
52.	Evvel-i dîr-i kulzüm-i 'îrfân	Hâk-i dergâh-ı Mevlevî'de nihân
53.	Sadme-i dehr ile olunca harâb	İtdi ta'mîr-i kabri icâb
54.	Hîn-i ta'mîrde açıldı mezâr	Oldı engüş ber-dehân züvvâr
55.	Manzar-ı dîde kebûd-nümâ	Gögenümâ idi gûyâ
56.	'Ârif Ağa zarîf berber idi	Sahn-ı dükkâmı sanki mahşer idi
57.	Mû-be-mû dikkat eyleyüp ma'kûl	Nâ-turâşânı eylemezdi kabûl

(Turan, 1998, s. 581-586)

1.4.2. Şiirin incelenmesi

a. Şekil özellikleri

Şiir mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 57 beyittir. Şiirde, klasik şehrengiz tertibinde mevcut olan münacat, sebep-i telif, asıl konu ve hatime bölümleri ayrımı yapılmamıştır. Şiire doğrudan şehirdeki kişiler anlatılarak başlanmıştır. Şiirde ana başlık kullanılmış fakat başka başlık (bölüm başlıkları vs.) kullanılmamıştır.

a.1. Aruz

Şiir aruzun “*fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Şair aruzu uygulamak için birçok aruz tasarrufunda bulunmuştur:

İmale: Kapalı hece gereken yerlerde açık heceyi uzatarak okumaktır (Dilçin, 2016, s. 13). Şiirde 75 yerde imale yapılmıştır. Şair imaleyi çoğu zaman izafet kesrelerinde yapmıştır:

Gelmeden safha-**î** 'ızârına hat

Çekdiler levha-**î** mezârına hat

(49)

Biri Yûsuf gibi hasîb ü nesîb
Mahlas-ı pâki tab'ı **gibi** edîb (44)

Med: İki kapalı hece arasında bir açık hece bulunması gerektiğinde, sonu bir uzun ünlü ve bir ünsüzle biten birinci heceyi biraz uzun okumaktır. Ayrıca son iki harfi ünsüz olan Arapça ve Farsça sözcüklerde de yapılır (Dilçin, 2016, s. 14). Şair 34 yerde med yaparak aruzu şiire uygulamaya çalışmıştır:

Gonca-leb dil-berân-ı sîm-endâm
Gül gibi **câk câk** şevk-i garâm (36)

Vasl: Sonu ünsüzle biten bir sözcüğü, ondan sonra gelen sözcüğün ünlü harfine bağlamaktır (Dilçin, 2016, s. 12). Şiirde 18 yerde yapılmıştır:

'Arz-ı dîdâr ider o yerde bütân
Lâzum **o**ldukça gâret-i îmân (30)

Zihaf: Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun bir heceyi kısa okumaktır (Dilçin, 2016, s. 15). Şair 5 kez zihaf uygulaması yapmıştır:

Meşrebi lâübâli-i devrân
Tab'ı reşk-i mecânî-i devrân (5)

Şairin aruzu şiire uygularken bazen hatalar yaptığı müşahede edilmektedir. Şiirin bazı mısralarının vezni bozuktur. Bu durumun müstensih veya metni yayımlayandan kaynaklanmış olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Aşağıdaki beytin ilk mısramının vezni bozuktur:

Nâzenîni sad hezâr tâze nihâl
Be-hem-âgûş-ı rûzgâr ü sâl (34)

a. 2. Kafiye ve redif

Şiirde müesseses kafiye dışında diğer kafiyeler kullanılmıştır:

Mücerred kafiye: Sadece revî harfiyle yapılan kafiyedir (Aydın, 2004, s. 25). Şiirde 19 beyit bu kafiye çeşidi kullanılarak tertip edilmiştir:

Tablalar bir kıtâr-i dil-keş olur
Yola gittükçe her yeri **beş** olur (20)

Mürdef (müreddef) kafiye: Revî'den önce gelen ve ridf adı verilen “elif”, “vav” ve “ye” harflerinden birinin kullanılmasıyla yapılan kafiye denir (Aydın, 2004, s. 26). Şiirde 32 beyit bu kafiyeyle oluşturulmuştur:

Bir taraftan sadâ-yı nây u rebâb
Bir taraftan kalenderân-ı şarâb (15)

Mukayyed kafiye: Reviden önce kayd harfinin tekrarıyla yapılan kafiyedir. Kayd kısa ünlü bulunmayan sakin sessiz harftir. Bu kafiye çeşidi şiirde 2 beyitte vardır:

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehr-i Edirne'nün evsâfidur*” (Edirneli Örfi Mahmud ağa), “*şehr-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba) / M. Kızıltaş (413-442. s.)

Serpilüp sû-be-sû hıyâm-ı bülend

Reşk iderdi sipihr-i çâdır-bend (24)

Cinash kafiye: Yazılışları aynı anlamları farklı sözcüklerin mısra sonlarında kullanılmasıyla oluşan kafiye denir. Şiirde bir beyitte kullanılmıştır:

Gelmeden safha-i 'ızârına hat

Çekdiler levha-i mezârına hat (49)

Redif: Şiirde 8 beyitte kelimelerden oluşan redif, 13 beyitte ise eklerden oluşan redif kullanılmıştır:

Orada bir küçük kilisâ var

Ya'ni bir cilvegâh-ı tersâ var (29)

Müjdeler nev-bahârı sünbüller

Açılır semt-i gülşene güller (32)

Genel itibarıyla şair kafiyei şiire başarılı bir şekilde uygulamıştır.

b. Muhteva özellikleri

Şiir tertip (münacat, sebep-i telif, asıl konu, hatime) bakımından olmasa da muhteva yönüyle birinci grup klasik şehrengizlere benzemektedir (bkz. giriş bölümü). Yani şiiri, şehirlerin coğrafi ve tarihî özelliklerini anlatan şehrengiz grubuna dâhil edebiliriz. Ama ikinci grup şehrengizlerden de özellikler barındırmaktadır. Zira şiirde Yenişehir'de yaşayan kişi ve esnaflardan da bahsedilmiştir.

b.1. Kişiler ve tipler

Şair şiirde **Celal Efendi** adında saygın bir kişiden bahsetmiştir. Şairin bahsettiği kişi Mevlevî tarikatı mensubu ve laubali-meşreptir. Şairin (Avnî Bey) Mevlevî olduğu göz önüne alınırsa bahsettiği kişiyle bu yönde bir bağ kurduğu aşikârdır. Ayrıca; şair, Celal Efendi'yi şiir ve inşada üstat kabul etmektedir. Şair bu kişinin dış görünüşüyle ilgili de bilgiler vermiştir. Celal Efendi'nin yüzü lale renkli, sakalı beyaz, üstü başı ise tertemizdir:

Olmış idi o Mevlevî sultân

Mülk-i ma'nâda sâhib-i divân (3)

Çihresi lâle-reng rîşi sefid

Câmesi pâk i'tibârı mezîd (4)

Celal Efendi'nin **Ahmed Efendi** adındaki oğlu şiirde yer alan diğer kişidir. Şiirde Ahmed Efendi'nin talebe ve eserlerinin olduğu bilgisi verilmiştir:

Nice tilmizi var Kemâl gibi (8)

Nice âsârı var Celâl gibi

Yukarıdaki beyitte Ahmed Efendi'nin benzetildiği Kemal muhtemelen Namık Kemal'dir. Çünkü Yenişehirli Avnî için Namık Kemal önemli bir şahsiyettir. Yenişehirli Avnî, *Divan*'ında Namık Kemal'den övgüyle bahsetmiştir:

Şâkirdiyüz ol mürşid-i âgâh-ı Kemâlin
Da'vâtı biz vâcibe-i rûz u şebândur (Turan, 1998, s. 219)

Şiire konu edilen diğer kişiler ise iki **Mahmud Efendi**, yani ismi Mahmud olan iki kişidir. Verilen bilgilerden bu kişilerin şair oldukları anlaşılmaktadır. Biri Yusuf gibi itibarlı ve soyu temiz, mahlası Edîb'tir:

Biri Yûsuf gibi hasîb ü nesîb
Mahlas-ı pâki tab'ı gibi edîb (44)

Diğerinin mahlası ise Sâni'dir. Şiirden bu kişinin genç yaşta vefat ettiğini ve bu vefatın şehri derinden etkilediğini öğreniyoruz:

Gelmeden safha-i 'izarına hat
Çekdiler levha-i mezârına hat (49)

Genc iken göçdi bâğ-ı 'ukbâya
Mevti kundâk bıraktı dünyâyâ (50)

Firkatiyle bıraktı ol mehveş
Yenişehir-i fenâra bir âteş (51)

Bu kişi Mevlevî Dergâhı'na defnedilmiş ve bu mezar bir tamir sırasında açılmıştır. Şahsın Mevlevî Dergâhı'na defnedilmesi kişinin Mevlevî olduğunu göstermektedir. Bu bilgi ve yukarıda bahsettiğimiz Celal Bey'in Mevlevîliği malumatı, kendisi de Mevlevî olan Avnî Bey'in Yenişehir'de Mevlevî tarikatına müntesip kişilerle ilişki içinde olduğu kanaatini oluşturmaktadır.⁸

Evvel-i dür-i kulzüm-i 'irfân
Hâk-i dergâh-ı Mevlevî'de (52)

Sadme-i dehr ile olunca harâb
İtdi ta'mîr-i kabri icâb (53)

Hîn-i ta'mîrde açıldı mezâr
Oldı engüş ber-dehân züvvâr (54)

Şiire şehrin şairleri tavsif edilerek başlanmıştır. Yenişehir'in şairleri kâmil insanlardır. Şehir insanlara yardımcı iş edinen kişiler ve âşıklarla doludur:

⁸ Mustafa İsen'e göre Yenişehir (Fener)'li dokuz divan şairi vardır (İsen 2016: 433). Tezkireler ve diğer biyografik eserlerde 19. yüzyılda yaşamış şairlerle ilgili yaptığımız araştırmada Abdülkadirzâde Haşim Bey, Kemaleddin Mahmud Efendi, Nakit İbrahim Efendi, Nusret Ali Bey, Avnî Bey, Hacı Mahmud Ratib Bey, Ahmed Ferîd, Mehmed Vehbî Efendi gibi şairlerin Yenişehirli olduğu bilgisine ulaşmamıza rağmen Mahmud isimli ve Edîb ile Sâni mahlaslı şairlere rastlayamadık.

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba) / M. Kızıldaş (413-442. s.)

Şu’arâsı tamâm kâmil idi
Her yeri bir zahîr ü bî-dîl idi (1)

Ellerinde şemsiyeyle gezen erkek ve kızlar şehrin öne çıkan diğer insan tipidir:

Eli şemsiyeli püser duhter
Güyyâ berg-i gülde gonca-i ter (37)

Şehrengizlerde şehrin güzelleri isimleriyle ayrıntılı anlatılırken, gerek Avnî Bey ve Örfî Mahmud Ağa gerekse Müştak Baba şiirlerinde şehirlerin güzellerinin isimlerini anmamış, güzellerden genel olarak bahsetmiştir. Yenişehir’in gonca dudak ve gümüş endamlı güzelleri, dünyaya sevinç nuru yayarlar:

Gonca-leb dil-berân-ı sîm-endâm
Gül gibi çâk çâk şevk-i garâm (36)

Cem’ olup mâh-pâreler her şeb
Neşr iderdi dehre nûr-ı tarab (39)

b.2. Meslek erbapları

Şiirin sonunda **berber Ârif Ağa**’dan bahsedilmiştir. Ârif Ağa Yenişehir’in zarif bir berberidir. Ârif Ağa’nın mesleğinde maharetli olduğu bilgisine, dükkânının müşterisinin bol olduğuna ithafen kullanılan “mahşer yeri gibi” ifadesiyle ulaşılabilir:

‘Ârif Ağa zarîf berber idi
Sahn-ı dükkâni sanki mahşer idi (56)

b.3. Coğrafi unsurlar

Yenişehir, **Köstem Nehri’nin** kenarında yer alır. Nehrin diğer isimleri Pineios ve Salambria’dır (Kiel, 2013, s. 473). Şair bu nehri ismiyle anmıştır:

Nehr-i Köstem’den ıleyince güzâr
Huld iderdi vîrâne-i didâr (26)

b.4. Şehrin havası, suyu, mevsimleri, doğal güzellikleri

Yenişehir yeşilliği ve doğal güzellikleriyle dikkati çekmektedir. Bahar mevsiminde şehir ayrı bir güzelliğe bürünür, insanlar bahçelerde dolaşmıştır:

Gelicek fasl-ı cân-fezâ-yı bahâr
Açılurduk riyâza çün ezhâr (27)

Baharın gelişiyile şehrin havası güzelleşir, bahçelerden hoş, güzel havalar eser:

Fasl-ı feryâd-ı ‘andelîb gelür
Gülsitândan hevâ-yı tayyîb gelür (31)

Yeşil alanlar şehrin önemli özelliğidir:

Görinür sebzezâr idince hamûş
Yemyeşil bahr-i ahzar-i pür-cûş (35)

b.5. Dinî unsurlar

Şiirde küçük bir kiliseden ve Hristiyanlıktan bahsedilmiştir:

Orada bir küçük kilisâ var
Ya'ni bir cilvegâh-ı tersâ var (29)

Ramazan ayı İslam dini açısından en önemli aydır. Birçok şehir için farklı etkinliklerin olduğu zaman dilimidir. Şiirde ramazan ayı geldiğinde Yenişehir'in nurlu bir çehreye döndüğü ifade edilmiştir:

Nûr-ı şehir-i mübârek Ramazân
Yenişehir'i iderdi nûr-efşân

b.6. Sosyal hayata dair unsurlar

Şiirde sünnet düğünü etkinliğinden bahsedilmiştir. Bu düğünlerde hediyelerin verildiği ve bu hediye verme eyleminin eski bir gelenek olduğu dile getirilmiştir. Meşaleler yakılır, köçekler coşkun bir şekilde dans eder, ney ve sazlar çalınır, şarap kalenderleri de bu düğünlerde yer alır. Halk tarafından düğün evi ziyaret edildiğinde halka ziyafet tertip edilir. Tablalarda yiyecekler sıra sıra dizilir. Ayrıca bu düğünlerde gölge oyunu dediğimiz karagöz-hacivat oyunu da oynatılır:

Bezm-i ünsiyete hayâl gelür
Gulgul-i sâzdan kelâl gelür (21)

Kurılıp perde-i rakik-i hayâl
Eyler üstâd-ı kâr 'arz-ı zilâl (22)

Esnaf ziyafetlerinden de bahsedilmiştir. Esnaf ziyafetlerinin şehirde güzel bir âdet olduğu vurgulanmıştır:

'Âdet-i ahsen idi el-ittisaf
Birbirine ziyâfet-i esnâf (23)

Helva meclisleri ise şehrin eski bir âdetidir. Bu meclisler sohbeta vesile olur, geceleri ay yüzlü güzeller toplanıp şehre ayrı bir hava katar:

Cem' olup mâh-pâreler her şeb
Neşr iderdi dehre nûr-ı tarab (39)

Bezm-i helvâ medâr-i sohbet idi
Yenişehir içre eski âdet idi (40)

2. Örfi Mahmud Ağa’nın “*dâru’n-nasr ve’l-meymene şehr-i Edirne’nün evsâfidur*” manzumesi

Örfi Mahmud Ağa Edirne’de yetişen önemli bir tarihçi ve şairdir. 1705 tarihinde Edirne’nin Bevvabsinan Mahallesi’nde doğmuştur (Kütük, 183, s. 2004). Bu şairimiz de doğduğu yer olması hasebiyle Edirne’yi anlatan bir şiir kaleme almıştır. Bu şiir şairin *Divan*’ında yer almaktadır (Turan, 2011, s. 204).

2.1. Edirne

Edirne, Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde, Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç’e ulaştığı yer yakınında bulunmaktadır. Tunca’nın Meriç’e kavuşmadan önce meydana getirdiği kavis içinde yer alan şehrin hemen hemen tam ortasına düşen ve üzerinde Selimiye Camii’nin bulunduğu tepelik kesimi denizden 75 m. yüksekliktedir. Bu yükseklik şehrin doğusunda daha da artarak 95-100 metreyi aşmaktadır.

Edirne’den Bir Görünüm (Gökbilgin, 1994, s. 429).

Edirne’nin Anadolu’yu Avrupa’ya bağlayan ana yol üzerinde yer alması, şehrin eski çağlardan beri önemini büyük oranda artırmıştır. Şehir asıl gelişmesini ise Osmanlı hâkimiyeti döneminde göstermiş olup XIX. yüzyıldan itibaren uğradığı işgallerin ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin bir sınır şehri olması, daha fazla gelişip büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir (Gökbilgin, 1994, s. 425).

XIX. yüzyılın ilk yarısı içinde Edirne'yi gösteren bir gravür (Jouannin ve van Gaver, *Turquie*, Paris 1840, lv. 3) (Gökbilgin, 1994, s. 427)

Osmanlı fethinden önce Edirne, iki üç kilise ile beş on mahallenin yer aldığı Kaleiçi ve Mihal Köprüsü'nün diğer tarafındaki Aina adlı yerleşim yerinden ibaret küçük bir şehir görünümündedir. Osmanlıların eline geçtikten sonra hızla gelişmeye başlamıştır ve kale dışına taşarak bu kesimde yeni mahalleler ortaya çıkmıştır (Gökbilgin, 1994, s. 427). Örfî Mahmud Ağa'nın şiirini yazdığı (tahminen) 18. yüzyılda (1703) Edirne'nin nüfusu 30 ila 40.000 civarındadır ve bu nüfusun %12'sini gayrimüslim unsurlar oluşturmaktadır (Gökbilgin, 1994, s. 428).

2.2. Edirne ile ilgili yazılan şehrengizler

Edirne, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış bir şehirdir. İstanbul'un fethinden sonra da değerini koruyan şehir, padişahların gözdesi konumundadır. Tarihî, kültürel ve doğal güzellikleriyle dikkati çeken şehir, edebiyatımızda hakkında en çok şehrengiz yazılan şehirlerden biridir.

Edirne, hakkında şehrengiz yazılan ilk şehirdir. Mesîhî bu türün öncüsüdür. Kaleme aldığı *Edirne Şehrengizi* bu türün ilk örneğidir. Edirne ile ilgili diğer şehrengizleri ise Zâtî, Taşlıcalı Yahya, Usûlî, Kerîmî, Firdevsî, Tâbi'î ve Neşâtî kaleme almıştır. Bu şehrengizlerden beşi elimizdedir. Usûlî, Firdevsî ve Tâbi'î'nin eserlerine kaynaklarda zikredilmesine rağmen maalesef henüz ulaşılamamıştır (Karaca, 2018, s. 133). Örfî'nin muhteva olarak şehrengiz özelliği gösteren şiirini de sayarsak Edirne ile ilgili yazılan şehrengiz sayısı dokuza çıkmaktadır.

2.3. Örfî Mahmud Ağa'nın “dâru'n-nasr ve'l-meymene şehir-i Edirne'nün evsâfidur” şiirinin metni ve incelenmesi

2.3.1. Şiirin metni

Dâru'n-nasr ve'l-meymene şehir-i Edirne'nün evsâfidur

1. Feyz-bahşâdur Edirne şehri her vakt-i bahâr
Güyyâ bâd-ı sabâsı zülf-i yâre şâne-kâr

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şîir*” (Müştak Baba) / M. Kızıldaş (413-442. s.)

2. Bu şemîm-i ‘anberîn olmaz diyâr-ı Şâm’da
Her gece eyler mu’attar şehir zülf-i müşg-bâr
3. Hem gülistân-ı bilâdun ter-gül-i ra’nâsıdur
‘Andelîbândan su’âl eyler isen anda hezâr
4. Câmî’ü’l-‘uşşâka tâlib mi bu şehir-i dil-firîb
Çârsû-yı Gülşen olmuşdur derûmı mergzâr
5. Dâ’im ezhârın sularlar üç nehir sakkâ gibi
Yâr ile her demde eylerler safâyı cûybâr
6. Ya’ni Tunca’yla Meriç’dür birisi Arda dilâ
Gâh taşdıka olur her biri nehr-i bî-kenâr
7. İki nehrün ittisâlinde Kâsımpaşa velî
Bir mesîregâh-ı dil-keşdür iderler i’tibâr
8. Biri Buçukdepe birisi Hızırhıkdur bülend
İki cânible iki kasr-ı hümâyûnlar ki var
9. Hem sarây-ı pâdişâhî cennetâsâ bir mekân
Kubbe-i taht-ı hümâyûn anda gerdûn-iktidâr
10. Çetre hâcet yok temâşgâh-ı Timûrtaş’da
Var dırahtân-ı bülendâmı kamusı sâyedâr
11. Bağçeler her biri bir nev-tarh nüzhetgâhlar
Elleri degnekli büstânî gibidür lâlezâr
12. Çeşme-i Helvâcı bağlarda mesîregâh-ı pâk
Lûlesinde sükker ü şerbet akar leyl ü nehâr
13. Hiç hazân itmez ol âbun lezzetinden sebzesi
Kim teferrücler ider anda sığâr ile kibâr
14. Bunca dilberdür meger çıkmış Sırık Meydânı’na
Ol gümüş sakkâsıdur gûyâ sarâya âşikâr

15. Kendi şehrümdür diyü sanman idem lâf ü güzâf
Vasf olunmaz binde biri kaldum âhir ihtisâr
16. Nice seyyâh-ı cihân da anı istifsâr idüp
Didiler kim 'Örfiyâ hiç görmedük böyle diyâr (Turan, 2011, s. 204-205)

2.3.2. Şiirin incelenmesi

a. Şiirin şekli

Şiir kaside nazım şekliyle yazılmış, toplamda 16 beyittir. Bu şiirde de klasik şehrengiz tertibine uyulmamıştır (münacat, sebep-i telif, asıl konu, hatime). Şiirde sadece ana başlık vardır, başka başlık kullanılmamıştır.

Şiir aruzun “*fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün*” kalıbıyla yazılmıştır. Şair şiirde oldukça fazla sayıda imale yapmıştır. 59 kez bu tasarrufa başvurmuş, çoğu imaleyi izafet kesrelerinde yapmıştır:

Hem sarây-ı pâdişâhî cennetâsâ bir mekân
Kubbe-i taht-ı hümâyûn anda gerdûn-iktidâr (9)

Med'e 10, vasl'a 3, zihaf'a ise 2 kez başvurulmuştur:

Dâ'im ezhârın sularlar üç nehir sakkâ gibi (Med)
Yar ile her demde eylerler safâyı cûybâr (5)

Hiç hazân itmez olâbun lezzetinden sebzesi (Vasl)
Kim teferrücler ider anda sığâr ile kibâr (13)

İki nehrün ittisâlinde Kâsımpaşa velî (Zihaf)
Bir mesîregâh-ı dil-keşdür iderler i'tibâr (7)

Şiirde mürdef (müreddef) kafiye kullanılmıştır:

Feyz-bahşâdur Edirne şehri her vakt-i bahâr
Gûyiyâ bâd-ı sabâsı zülf-i yâre şânekâr (1)

Bu şemîm-i 'anberîn olmaz diyâr-ı Şâm'da
Her gece eyler mu'attar şehri zülf-i müşgbâr (2)

b. Şiirin muhtevası

Örfî Mahmud Ağa'nın şiiri muhteva yönüyle klasik şehrengizlere benzemektedir. Şiir, birinci grup yani şehirlerin coğrafi ve tarihi özelliklerinin anlatıldığı şehrengizlere dâhil edilebilir (bkz. Giriş bölümü).

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehr-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehr-i Bitlis redifli şîir*” (Müştak Baba) / M. Kızıltaş (413-442. s.)

b.1. Şehrin havası, mevsimleri

Şair şiirde Edirne’nin bahar mevsimini oldukça etkileyici bulmaktadır. Ona göre Edirne baharda bereket bahşedicidir, sabah esen rüzgârı sevgilinin saçını taramaktadır, rüzgârın etkisiyle sevgilinin saçından şehre yayılan güzel koku Şam’da bile yoktur; şehrin her yerinde bülbüller ve gül bahçeleri vardır:

Feyz-bahşâdur Edirne şehri her vakt-i bahâr
Güyyiâ bâd-ı sabâsı zülf-i yâre şânekâr (1)

Bu şemîm-i ‘anberîn olmaz diyâr-ı Şâm’da
Her gice eyler mu’attar şehri zülf-i müşgbâr (2)

Hem gülistân-ı bilâdun ter-gül-i ra’nâsıdur
‘Andelîbândan su’âl eyler isen anda hezâr (3)

b.2. Şehrin doğal güzellikleri ve bazı mahalleri

Şehir yeşillerle bezelidir, çimenliklerle doludur ve âşıkların toplanma yeri olmaya taliptir:

Câmi’ü’l-‘uşşâka tâlib mi bu şehr-i dil-firîb
Çârsû-yı gülşen olmuşdur derûmı mergzâr (4)

Şiirde kişilerle ilgili herhangi bir bahis olmasa da şehrin bazı yerleri isimleriyle anılmıştır:

Kasımpaşa, iki nehrin bitişiğinde olan bir mesire yeridir. Bu nehirler muhtemelen Tunca ve Meriç’tir:

İki nehrün ittisâlinde Kâsımpaşa velî
Bir mesiregâh-ı dil-keşdür iderler i’tibâr (7)

Şaire göre **Buçuktepe** ve **Hızırlık** da önemli mesire yerleridir. *Hızırlık* (*Hızırlık*) kentin kuzeybatısında yüksek bir alandır ve yerleşime uygundur.⁹ *Buçuktepe*, Edirne’nin 104 metreyle en yüksek tepesidir ve günümüzde mezarlık olarak kullanılmaktadır.¹⁰ Şaire göre bu yerlerin özelliği, iki saraya ev sahipliği yapmasıdır. Bu yapılar muhtemelen *Buçuktepe Kasrı* ve *Hızırlık Kasrı*’dır (Gökbilgin, 1994, s. 429):

Biri Buçukdepe birisi Hızırlıkdur bülend
İki cânible iki kasr-ı hümâyûnlar ki var (8)

Hem sarây-ı pâdişâhî cennetâsâ bir mekân
Kubbe-i taht-ı hümâyûn anda gerdûn-iktidâr (9)

Timurtaş ise yüksek ağaçların olduğu ve bu ağaçların gölge ihtiyacı bırakmadığı bir yerdir:

⁹ <http://www.edirnevd.gov.tr/kultur/semter.html>

¹⁰ <http://www.edirnevd.gov.tr/kultur/semter.html>

Çetre hâcet yok temâşâgâh-ı Timûrtaş'da
Var dırahtân-ı büledâmı kamusı sâyedâr (10)

Timurtaş muhtemelen bugünkü Baba Demirtaş Mahallesi'dir. Edirne kent merkezine yakın konumda, tarihi kent dokusu içinde yer almaktadır (Mısırlı ve Benian, 2016, s. 25).

Helvacı Çeşmesi'nin olduğu yer de tertemiz bir mesire yeridir. Bu çeşmenin musluğundan (lüle) gece-gündüz şeker ve şerbet akar:

Çeşme-i Helvâcı bâğlarda mesiregâh-ı pâk
Lülesinde sükker ü şerbet akar leyl ü nehâr (12)

Sırık Meydanı da şairin dikkatini çeken, şehrin önemli bir yeridir:

Bunca dilberdür meger çıkmış Sırık Meydânı'na
Ol gümüş sakkâsıdur gûyâ sarâya âşikâr (14)

Sırık Meydanı'nın adının kaynağı rivayete göre şu tarihî olaydır: Padişah I. Ahmed'in attığı gürzün, köşkün üzerinden aşarak saray avlusunun ortasına düşmesiyle gürzün düştüğü yere uzun bir sütun dikilmiş olup bu nedenle o yere Sırık Meydanı denilmiştir.(1605)¹¹ Ayrıca, I. Ahmed Sırık Meydanı'na bakan yere saray yaptırdıktan sonra bayram şenliklerinin bu meydanda yapılmasını emretmiştir. Kendisi de törenleri bu saraydan seyretmiştir. O dönemlerden belli bir döneme kadar halk ve esnaf bu meydanda bayramlaşmayı âdet hâline getirmişlerdir.¹²

Şair şiirin sonunda Edirne'nin güzelliklerini vafederken abartmadığını, hatta az bile söylediğini ifade etmiştir. Şair okuyucuya Edirne'yi kendi şehri olduğu için övmediğini belirtmiş, şehrin zaten çok güzel olduğu mesajını şehri gezen seyyahları şahit göstererek vermiştir:

Kendi şehrümdür diyü sanman idem lâf ü güzâf
Vasf olunmaz binde biri kıldum âhir ihtisâr (15)

Nice seyyâh-ı cihân da anı istifsâr idüp
Didiler kim 'Örfiyâ hiç görmedük böyle diyar (16)

b.3. Coğrafi unsurlar

Şair şiirinde üç nehirden bahsetmiştir. Bu nehirler **Meriç**, **Arda** ve **Tunca** nehirleridir. Rodop dağlarından doğan **Meriç**, Balkanların en büyük akarsuyudur. 490 km. uzunluğundadır. Edirne civarında **Arda** ve **Tunca** ırmakları ile birleşip Ege Denizi'ne dökülür (Tuncel, 2004, s. 188). Tunca ve Arda nehri, Bulgaristan'dan doğar, Meriç'in kollarındandır.

¹¹ <http://arsiv.ntv.com.tr/news/275938.asp>

¹² <https://www.trakyanet.com/trakya/edirne/edirne/234-edirne-saraylari.html>

Meriç Nehri’nden bir görünüm.¹³

Şair bu üç nehrin isimlerini zikrederek bazen günümüzde olduğu gibi taşıdığı ve taşıdığı kıyıları olmayacak kadar uçsuz bucaksız hâle geldiğini vurgulamıştır:

Ya’ni Tunca’yla Meriç’dür birisi Arda dilâ
Gâh taşdıqça olur her biri nehr-i bî-kenâr (6)

Bu nehirler, şehrin çiçeklerini evlere su taşıyan şahıslar gibi devamlı sulamaktadır:

Dâ’im ezhârın sularlar üç nehir sakkâ gibi
Yâr ile her demde eylerler safâyı cûybâr (5)

3. Müştak Baba’nın “şehr-i Bitlis” redifli şiiri

Müştak Baba 1759 yılında Bitlis’te doğmuştur. Asıl adı Muhammed Mustafa’dır (Gündoğdu, 1997, s. 10). O da diğer şairler gibi, doğduğu ve hayatını geçirdiği yerle ilgili şiir kaleme almıştır. Şairin çalışmamıza konu olan “şehr-i Bitlis” redifli şiiri *Divan*’ında yer almaktadır.

3.1. Bitlis

Bitlis, Dicle’nin kollarından olan Botan suyuna karışan Bitlis çayının Güneydoğu Toroslar arasında açtığı dar ve derin bir vadide, deniz seviyesinden 1400-1450 m. yükseklikte, Bitlis ve Kösür (Kömüs) çaylarının oluşturduğu vadi üzerinde kurulmuştur. Bitlis, el-Cezire düzlüklerini Doğu Anadolu’nun

¹³ http://www.edirnevd.gov.tr/edirne/nehirler_g.html

Bitlis'ten bir görünüm.¹⁴

merkezî platolarına, oradan İran ve Kafkasya'ya bağlaması ve Güneydoğu Toroslar'ı aşan yol üzerinde bulunmasından dolayı eskiden beri ticaret kervanlarının güzergâhı olmuştur. Ayrıca, sürüleriyle birlikte kuzey-güney istikametinde mevsimlik göçler yapan insan kütleleri de mecburi olarak bu tabii koridor üzerinden geçmek zorunda kalmışlardır. Bu önemli geçidi kontrol altında tutan heybetli Bitlis Kalesi de bugünkü şehrin batısında Bitlis çayı ile bu çayın batıdan aldığı bir kolu (Kömüs deresi) arasında kalan ve iki vadiye de dik bir şekilde inerek korunmalı bir alan oluşturan dar bir sırt üzerinde kurulmuştur (Tuncel, 1992, s. 225-226.)

3.2. Müştak Baba'nın şiirinin metni ve incelenmesi

3.2.1. Şiirin metni

1. Reşk-âver-i cinândır gülzâr-ı şehir-i Bitlîs
Fırdevs-i 'âşıkândır aktâr-ı şehir-i Bitlîs
2. Her bâğı dil-küşâdır cennet desem sezâdır
Derd ehline devâdır ezhâr-ı şehir-i Bitlîs
3. Irmakları beher gâh şevk ile söyler Allah
Bağdad'a buldular râh enhâr-ı şehir-i Bitlîs
4. Gırbal-ı zer çü kevser ser-çeşme-i Sikender
Sularla zîb ü zîver eşcâr-ı şehir-i Bitlîs
5. Her rûzı 'ıyd u bayram ahşamı şâm-ı in'âm
'Uşşâka bahş ider kâm eshâr-ı şehir-i Bitlîs

¹⁴ https://www.google.com/search?q=bitlis+foto%C4%9Ffraflar%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwjPtv1urPoAhWAZxUIHSIjD8oQ_AUoAXoECAsQAw&biw=1280&bih=592#imgrc=d2tQgduzolphAM

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne’nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba) / M. Kızıldaş (413-442. s.)

6. Bi’l-cümle hân-kâhı meyhâne-i îlâhî
Mestâneler penâhı âsâr-ı şehir-i Bitlîs
7. Hep ma’bed ü cevâmî’ medrese vü savâmî’
Olmuş cihâna lâmi’ envâr-ı şehir-i Bitlîs
8. Seyr eyle Dîdebân’a ser çekmiş âsumâna
Ta’n eyler İsfahân’a kuhsâr-ı şehir-i Bitlîs
9. Hûbânı bî-nihâyet mahcûb olur be-gâyet
Her birisi bir âfet dildâr-ı şehir-i Bitlîs
10. Müştâkvâr her bâr vasf itse ehl-i eş’âr
Binde bir olmaz izhâr esrâr-ı şehir-i Bitlîs (Doğan, 1992, s. 268-269) (Gündoğdu, 1997, s. 150)

3.2.2. Şiirin incelenmesi

a. Şiirin şekil özellikleri

Müştak Baba şiirini gazel nazım şekliyle yazmıştır. Şiir toplam 10 beyittir. Şiirde herhangi bir başlık kullanılmamıştır.

Şiir aruzun “*mefûlü fâ’ilâtün mefûlü fâ’ilâtün*” kalıbıyla yazılmıştır. Şair genel itibarıyla aruzu şiire başarıyla tatbik etmiştir. Şiirde 15 imale, 3 med ve 7 vasl yapılmıştır.

Kafiye olarak şiirde mürdef (müreddef) kafiye kullanılmıştır, “şehir-i Bitlîs” ifadesi ise rediftir:

Reşk-âver-i cinâdır gülzâr-ı **şehir-i Bitlîs**
Firdevs-i ‘âşıkândır aktâr-ı **şehir-i Bitlîs** (1)

Her bâğı dil-küşâdır cennet desem sezâdır
Derd ehline devâdır ezhâr-ı **şehir-i Bitlîs** (2)

b. Şiirin muhteva özellikleri

Müştak Baba’nın şiiri muhteva olarak birinci grup şehrengizlere benzemektedir. Şair Bitlis’in bazı mahalleri ile tarihî ve coğrafi özelliklerini anlatmıştır. Şiirde isim olarak anılan coğrafi unsur **Dideban Dağı**’dır. *Dideban Dağı* şehre hâkim konumda bir dağdır. İsminden de anlaşılacağı üzere bu dağın tepesinde eskiden gözetleme yapılmış. Günümüzde de dağın tepesinde televizyon ve telefon vericileri vardır. Bu dağ birçok türkû ve ağıda konu olmuştur.

Dideban Dağı'nın şehirden görünümü (Fotoğraf Yusuf Karasu tarafından çekilmiştir).

Şaire göre *Dideban Dağı* gökyüzüne başını değdirmiş, yüce bir dağdır ve Bitlis'in dağları, İsfahan'ı bile kıskandırır¹⁵:

Seyr eyle Dîdebân'a ser çekmiş âsumâna
Ta'n eyler İsfahan'a kuhsâr-ı şehir-i Bitlis (8)

Şiirde ismi anılan diğer bir unsur **İskender Çeşmesi**'dir. Bu çeşmeyi rivayete göre Büyük İskender komutanı Bedleis'e yaptırmıştır. İskender Çeşmesi (su kaynağı) Kösür (Kömüs) Çayı'nın kaynağına yapılmıştır. Bitlis'e 10 km. uzaklıkta *Duav* (iki su) *Yaylası*'nda bulunan bu su kaynağı, günümüzde de *İskender Çeşmesi* adıyla anılmaktadır.¹⁶

¹⁵ Çünkü İsfahan Zagros Dağları eteğinde kurulu bir şehirdir.
¹⁶ <http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/bitlis.pdf>

Duav Yaylası’ndaki İskender Çeşmesi.

şair şiirinde *İskender Çeşmesi*’ni cennetteki Kevser ırmağına benzetmiştir:

Gırbal-ı zer çü kevser ser-çeşme-i Sikender
Sularla zıb ü ziver eşcâr-ı şehr-i Bitlis (4)

şair yukarıdaki beyitte “*gırbal-i zer*” ifadesini kullanmıştır. Bu ifade “altın kalbur” anlamındadır. Bitlis ilinde Mutki yolu üzerinde **Altınkalbur** adında bir su membaı vardır. Bu su membaı, günümüzde etrafı duvarla çevrili bir havuz görünümündedir. şair kuvvetle muhtemel bu ifadeyle bu yeri kastetmiştir.

Altınkalbur’dan bir görünüm.¹⁷

¹⁷ <https://www.facebook.com/BitlisBld/photos/pcb.2210708082494436/2210705055828072/?type=3&theater>

Şair Bitlis'in nehirlerini kişileştirmiş, Bitlis'in akarsularının şevkle her zaman Allah diye zikrettiğini ifade etmiştir. Müştak Baba şehrin akarsuları ile ilgili coğrafi bir gerçekliği vurgulayıp Bitlis'in akarsularının Bağdat'a kadar ulaştığı bilgisini aktarmıştır. Bitlis şehir merkezinden iki akarsu geçmektedir. Bu akarsulardan Kösür (Kömüs) Çayı şehrin batısından doğmaktadır. Bitlis Çayı (Rabat) ise kuzey-güney yönünde şehri bölmektedir. Bu iki akarsu Şerefiye Külliyesi'nin olduğu yerde birleşir ve Botan suyuna karışarak Dicle Nehri'ne¹⁸ kavuşur. Dicle Nehri'nin Bağdat şehrinde geçtiği ise herkesin malumudur (Tuncel, 1994, s. 281):

Irmakları beher gâh şevk ile söyler Allah
Bağdad'a buldular râh enhâr-ı şehir-i Bitlîs (3)

Şaire göre; Bitlis'in günü, gecesi, sabahları insana ayrı bir hoşluk katmakta, bayram sevinci yaşatmaktadır:

Her rûzî 'ıyd u bayrâm ahşâmı şâm-ı in'âm
'Uşşâka bahş ider kâm eshâr-ı şehir-i Bitlîs (5)

Şiire göre Bitlis'in diğer bir özelliği cami, medrese, mabetlere ev sahipliği yapmasıdır. Bu yapıların bazıları zamana meydan okuyup günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yapılar şehre mistik bir hava katmaktadır:

Hep ma'bed ü cevâmî' medrese vü savâmî'
Olmuş cihâna lâmi' envâr-ı şehir-i Bitlîs (7)

Müştak Baba şiirinde geleneksel şehrengizlerde olduğu şekliyle Bitlisli güzellerin isimlerini zikretmemiş, güzelleri bir beyitle genel hatlarıyla övmüştür. Bitlis'in güzelleri sayıca çok, mahcup edalı ve afet gibidir:

Hûbâmı bî-nihâyet mahcûb olur be-gâyet
Her birisi bir âfet dildâr-ı şehir-i Bitlîs (9)

Son beyitte Müştak Baba da Örfî Mahmud Ağa gibi bir yol izlemiş, Bitlis'in güzelliklerinin ne kadar anlatılsa da yetersiz kalacağını vurgulamıştır. Şairler, Müştak gibi şehri her zaman tavsif etse de şehrin güzelliklerinin binde birini anlatamazlar:

Müştakvâr her bâr vâsf itse ehl-i eş'âr
Binde bir olmaz izhâr esrâr-ı şehir-i Bitlîs (10)

Yukarıda incelemesini de yaptığımız şiirin bir versiyonu, şairin diğer eseri olan *Âsârü'l-Müştak Esrârü'l-Uşşâk'ta* yer almaktadır (Uluç, 2013, s. 123). Bu şiir yukarıdaki şiirin aksine dokuz beyittir. Mehmed Kemal Gündoğdu Müştak Baba'nın divanının metnini sunduğu *Müştak Baba (Divan)* adlı eserine bu şiiri de şairin mezkûr eserinden alıp eklemiştir (Gündoğdu, 1997, s. 151). Bu şiir de gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirin çoğu beyti yukarıdaki şiirle aynıdır. Sadece aşağıdaki üç beyit farklıdır:

Cây-ı ferah-fezâdur ma'mûre-i safâdır
Mânend-i Minâ'dır bâzâr-ı şehir-i Bitlîs

¹⁸ <https://siirt.tarimorman.gov.tr/Menu/100/Akarsular>

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vasf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne'nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba) / M. Kızıltaş (413-442. s.)

Gencîne-i nihândır me'vâ-yı 'ârifândır
Hâl ehline 'ayândır esrâr-ı şehir-i Bitlis

Müştakveş nihânî seyr eyledim cihânı
Bulamadım ana te'enî muhtâr-ı şehir-i Bitlis (Uluç, 2013, s. 123)

Müştak Baba'nın *Divan*'ında Bitlis'in methodıldığı bir gazeli daha mevcuttur. Şiirde “Bitlis” redif olarak kullanılmıştır. Şiir beş beyitten müteşekkildir:

1. Ey şehir-i safâ-bahşâ mahsûd-ı cinân Bitlis
Vey belde-i bî-hemtâ pâkize mekân Bitlis
2. Ey hânkah-ı 'irfân meyhâne-i dervîşân
'İşretgede-i zîşân esrâr-ı nihân Bitlis
3. Mahrûsa-i 'âlemde yok böyle güzel belde
Reşk-âver-i Hindistân Keşmîr-nişân Bitlis
4. Sükkânı nazîf ülfet hûbânı melek-sûret
Her bâğçesi bir cennet firdesv-i cinân Bitlis
5. Mülk-i sipeh-i 'uşşâk mevlûdgeh-i Müştâk
Envâr ider işrâk çün mihr-i 'ayân Bitlis (Doğan, 1992, s. 269) (Gündoğdu, 1997, s. 152)

Müştak Baba'nın bu şiiri de içerik olarak incelemesini yukarıda yaptığımız “şehir-i Bitlis” redifli şiire benzemektedir. Müştak Baba bu şiirde farklı olarak Bitlis'i Keşmir'e benzetmiştir. Ayrıca Bitlis'in Hindistan'ı kışkıracak kadar güzel olduğu fikrindedir.

Sonuç

Bu çalışmada, şehrengiz türüyle ilgili çalışmaları bulunan Derya Karaca ve Yunus Kaplan'ın müstakil şehrengiz olmasa da şehrengiz sayılabileceğini ifade ettiği ve Yunus Kaplan'ın şehrengizlerin toplam sayısına dâhil ettiği Yenişehirli Avnî'nin Yenişehir, Örfî Mahmud Ağa'nın Edirne övgülü şiirleri ile Müştak Baba'nın Bitlis'i öven şiiri ele alınmıştır.

Ele aldığımız üç şiirin diğer bir özelliği, şairlerinin doğduğu yer olan şehirlerle ilgili yazılmış olmasıdır. Şairler sanki bir vefa örneği göstererek memleketleri hakkında şiir yazmayı ve tevellüt ettikleri yeri övmeyi kendilerine görev addetmişlerdir.

Yenişehirli Avnî Bey'in Yenişehir üzerine yazdığı şiir 57 beyit olup mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Şair şehirde yaşayan *Celal Efendi*, Celal Efendi'nin oğlu *Ahmed Efendi*, berber *Ârif Ağa* ve adları *Mahmud* olan iki kişiden bahsetmiştir. Adı Mahmud olan kişilerin şair olduklarını verilen mahlaslardan öğreniyoruz. Şehrin güzelleri ise Avnî Bey tarafından oldukça methodılmıştır.

Avnî Bey şiirinde Yenişehir'in doğal güzelliklerinin yanında şehre ayrı bir güzellik katan *Köstem Nehri*'nden bahsetmiştir. Avnî Bey'e göre Yenişehir, bahar mevsiminde yeşillik ve çiçeklere bürünen, doğal güzellikleriyle ön plana çıkan, havası güzel bir şehirdir. Sünnet düğünleri, ramazan ayı, esnaf ziyaretleri, helva meclisleri Yenişehir'in sosyal hayatında önemli bir yer tutmaktadır.

Yenişehir üzerine Bursalı Rahmî ve Mahtûmî iki sehrengiz yazmıştır. Avnî Bey'in şiiriyle beraber bu sayı üçe ulaşmıştır. Çalışmada, Avnî Bey'in şiiri ile Mahtûmî ve Bursalı Rahmî'nin sehrengizlerinin mukayesesi de yapılmıştır.

Edirneli Örfî Mahmud Ağa'nın Edirne'yi methettiği şiiri 16 beyittir ve kaside nazım şekliyle yazılmıştır. Örfî de hemen hemen bütün sehrengizlerin muhtevasında yer alan bahar mevsimi, şehrin yeşilliği ve çiçeklerini ele almıştır. Örfî, Edirne'deki bazı mahalleri isimlerini anarak anlatmıştır: *Kasımpaşa, Buçuktepe, Hızırlık, Timurtaş, Helvacı Çeşmesi, Sırık Meydanı*. Örfî Mahmud Ağa Edirne'deki *Meriç, Arda* ve *Tunca* ırmaklarını da isimleriyle zikretmiştir. Bu ırmakların günümüzde olduğu gibi o zaman da belli aralıklarla taşıdığı şiirden anlaşılmaktadır.

Edirne ile ilgili Mesîhî, Zâtî, Taşlıcalı Yahya, Usûlî, Kerîmî, Firdevsî, Tâbi'î, ve Neşâtî birer sehrengiz kaleme almıştır. Bu sehrengizlerden beşi elimizdedir. Usûlî, Firdevsî ve Tâbi'î'nin eserlerine kaynaklarda zikredilmesine rağmen henüz ulaşamamıştır Örfî'nin muhteva olarak sehrengiz özellikleri gösteren şiirini de sayarsak Edirne ile ilgili yazılan sehrengiz sayısı dokuza çıkmaktadır.

Müştak Baba, Bitlis şehrini övdüğü şiirini gazel nazım şekliyle yazmıştır. Şiir 10 beyittir. Bitlis'te halk tarafından bugün de aynı adlarla anılan *Dideban Dağı* ve şehre su tedarik eden *Altınkalbur* ile *İskender Çeşmesi*'nden bahsetmiştir. Ayrıca şehrin akarsuları, medrese ve camileri, güzelleri, havası, suyu, bağ ve bahçeleri şiirde övgüyle anlatılmıştır.

Müştak Baba'nın muhteva olarak sehrengize benzeyen şiiri dışında yine *Divan*'ında Bitlis'i övdüğü başka bir şiir daha mevcuttur. Şiir 5 beyittir, gazel nazım şekliyle yazılmıştır. Şiirde “Bitlis” redif olarak kullanılmış ve şehir methedilmiştir.

Kaynakça

- Aydın, S. (2004). *Gazellerde Kafiye*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Muğla.
- Canım, R. (2014). *Divan Edebiyatında Türler*, Ankara: Grafiker.
- Çavuşoğlu, M. (1991). “Yenişehirli Avnî”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, s.123-124.
- Devellioğlu, F. (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın.
- Dilçin, C. (2016). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Doğan, A. (1992). *Müştak Baba'nın Türkçe Şiirlerinde Dini ve Tasavvufi Unsurlar*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Efe, Z. (2019a). “Müellifleri Meçhul İki Şehrengiz: Üsküp ve Budin Şehrengizleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 23, İstanbul 2019, 271-314.
- Efe, Z. (2019b). “Kâmî ve Revan Şehrengizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S.66, 108-123.
- Erdoğan, M. (2012). “Bursalı Rahmî ve Yenişehir Şehrengizi”, *Erdem*, 63, s. 89-125.
- Gökbilgin, M. T. (1994). “Edirne”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, s.473-476.
- Gündoğdu, M. K. (1997). *Müştak Baba (Dîvân)*, İstanbul: MEB.

Muhteva olarak şehrengiz niteliği taşıyan üç manzume: “*der vâsf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehr-i Edirne'nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud ağa), “*şehr-i Bitlis redifli şîir*” (Müştak Baba) / M. Kızıltaş (413-442. s.)

- İsen, M. (2016). “Tezkirelerin Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar Osmanlı Kültür Coğrafyasına Bakışlar”, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, s. 429-436.
- Kahraman, S.A. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Gümölcine-Kavala-Selanik-Tırhala-Atina-Mora-Navarin-Girit Adası-Hanya-Kandıye-Elbasan-Ohri-Tekirdağı*, İstanbul: Yapı Kredi.
- Kahraman, B. (1995). *Vahid Mahtûmî Hayatı Eserleri Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Kaplan, Y. (2016). “Lebibî ve Eyüp Şehrengizi”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED) 56. Erzurum*, s. 1063-1076.
- Kaplan, Y. (2018). “Abdî ve Kütahya Şehrengizi”, *Journal of Turkish Language and Literature*, s. 783-824.
- Karaca, D. (2018). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler “Şehirler ve Güzeller”*, Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Malatya.
- Kiel, M. (2013). “Yenişehir”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, s.473-476.
- Kütük, R. (2004). “Edirneli Örfî Mahmud Ağa'nın Hayatı ve Eserleri”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 26, Erzurum.
- Mısırlı, A. ve Benian, E. (2016). “Edirne Baba Demirtaş (Timurtaş) Mahallesi Geleneksel Konutları: Mimari Özellikleri Potansiyelleri ve Sorunları”, *Trakya University of Engineering Sciences*, 17 (1): 23-34, 2016.
- Pala, İ. (2011). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı.
- Şemseddin Sami. (1316). *Kamusu'l A'lâm*, 6. cilt, İstanbul: Mihran.
- Tuncel, M. (1992). “Bitlis”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, s.225-228.
- Tuncel, M. (1994). “Dicle”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, s.281-282.
- Tuncel, M. (2004). “Meriç”, *İslam Ansiklopedisi Türkiye Diyanet Vakfı*, s. 188-190.
- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avnî Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.
- Turan, L. (hızl.). (2011). *Edirneli Örfî Mahmûd Ağa, Divan (İnceleme-Metin)*, Ankara: Vizyon.
- Uluç, R. (2013). *Müştak Baba “Âsârü'l-Müştak Esrârü'l-Uşşâk (İnceleme-Tenkitli Metin)”*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Şanlıurfa.

İnternet kaynakları

- <http://lugatim.com/s/%C5%9Fehrengiz> (Erişim Tarihi: 02.01.2020)
- <https://www.touristorama.com/en/m/city-of-larissa> (Erişim Tarihi: 12.01.2020)
- <https://www.google.com/maps/place/Larissa,+Yunanistan/@39.6310034,22.3891267,13z/data=!3m1!4b1!4m5!3m4!1sox1358885c595d47a1:ox400bd2ce2b99c30!8m2!3d39.6390224!4d22.4191254?hl=tr> (Erişim Tarihi: 13.01.2020)
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Larissa> (Erişim Tarihi: 13.01.2020)
- <https://www.google.com/search?q=larissa+n%C3%BCfusu&oq=larissa+n%C3%BCfusu&aqs=chrome..69i57j33.5887j0j4&sourceid=chrome&ie=UTF-8> (Erişim Tarihi: 13.01.2020)
- <http://arsiv.ntv.com.tr/news/275938.asp> (Erişim Tarihi: 02.02.2020)
- <https://www.trakyanet.com/trakya/edirne/edirne/234-edirne-saraylari.html> (Erişim Tarihi: 05.02.2020)
- http://www.edirnevdb.gov.tr/edirne/nehirler_g.html (Erişim Tarihi: 06.02.2020)

Three poems that have the characteristics of sehrengiz : “*der vâf-ı Yenişehir-i Fenâr*” (Yenişehirli Avnî), “*şehir-i Edirne'nün evsâfidur*” (Edirneli Örfî Mahmud Ağa), “*şehir-i Bitlis redifli şiir*” (Müştak Baba) / M. Kızıldaş (pp. 413-442)

https://www.google.com/search?q=bitlis+foto%C4%9Fraflar%C4%B1&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=2ahUKEwjPtyy1urPoAhWAZxUIHSIjD8oQ_AUoAXoECAsQAw&biw=1280&bih=592#imgre=d2tQgduzolphAM (Erişim Tarihi: 12.03.2020)

<http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/bitlis.pdf> (Erişim Tarihi: 13.03.2020)

<https://www.facebook.com/BitlisBld/photos/pcb.2210708082494436/2210705055828072/?type=3&theater> (Erişim Tarihi: 13.03.2020)